

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 342.9

В. П. Босийкандидат юридичних наук,
докторант

Науково-дослідного інституту публічного права

ЗМІСТ ОСНОВНИХ ОBOB'ЯЗКІВ БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ДОДАТКОВОГО АБО ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ

Постановка проблеми. Працюючи із сутністю проблеми суб'єктності в праві, багато науковців звертали увагу на системність юридичного статусу суб'єктів правовідносин. До одних з елементів цієї системи вчені найчастіше відносять права та законні інтереси. Але, незважаючи на базовий характер останніх, існує також ще одна, прямо пов'язана із правами частка. З цього приводу, доречно навести наукову позицію О.Ф. Скакун, яка вказує про те, що правовий статус – це встановлена законодавством система взаємопов'язаних прав, законних інтересів й обов'язків суб'єкта [1]. Тобто, обов'язки нарівні з правами визначають місце суб'єкта права у правовій системі держави, а також його роль у правовідносинах. Обов'язки притаманні будь-якому суб'єкту права, у тому числі біженцями та особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту з приводу чого в законодавстві відведено окрему лінію правових норм.

Стан дослідження проблеми. Визначено, що проблематика правових обов'язків прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту корелюються із питанням юридичних обов'язків в цілому. В зв'язку із цим теоретичною основою дослідження є напрацювання вчених, які розглядали в своїх роботах зміст та особливості правових обов'язків, а саме: С.М. Легуша, О.Ф. Скакун, О.М. Клименко, Н.І. Матузової, А.В. Малько, О.В. Кузьменко, С.А. Балашенко, Д.Г. Гринчишина, Н.М. Онищенко, Л.С. Юнусов та інших.

Саме тому **метою статті** є розкрити зміст основних обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту

Виклад основного матеріалу. Необхідно зауважити, що проблема правових обов'язків біженців та осіб, потребуючих додаткового або тимчасового захисту є мало освітленою, порівняно із питанням прав тих же суб'єктів. Щоб подолати цю доктринальну прогалину, першочергово, звернемо увагу на сутність обов'язків, як окремої, рівної правам категорії.

Словникові тлумачення терміну «обов'язок» характеризують його як те, чого треба беззастережно дотримуватися, що слід безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства або виходячи з власного сумління. Вихідними ознаками категорії «обов'язок» є беззастережність та безвідмовність. Тобто, він не обмежений ніякими застереженнями, безумовний, такий, від виконання якого не можна відмовитись. Вказівка про дотримання обов'язку відповідно до вимог суспільства або власного сумління нашою наукою надумку, що його виконання може бути як примусовим, так і добровільним [2, с.12].

Щодо правового значення обов'язку, то серед науковців сформовано різні підходи до тлумачення цієї категорії. Як правило, даний термін вживається у словосполученні правовий або юридичний обов'язок, що тим самим підкреслюється його зв'язок із юридичними правами, існування в контексті правового поля країни і таке інше. Найчастіше, юридичний обов'язок тлумачиться, як вид і міра належної поведінки суб'єкта правовідносин [3, с. 83]. С.М. Легуша відмічає, що правовий (юридичний) обов'язок – це передбачена нормами права міра необхідної поведінки однієї із сторін правовідносин, якої вона повинна дотримуватись по відношенню до іншої, уповноваженої сторони [4, с. 28]. На думку О.Ф. Скакун, юридичний обов'язок – це гарантована законом міра суспільно необхідної (корисної) і державно доцільної поведінки особи, об'єктивно обумовлена потребами існування та розвитку інших осіб, соціальних груп, націй, людства [5, с.183]. Схожу думку поділяє О.М. Клименко, що вказує: юридичний обов'язок – це гарантована законом міра суспільно необхідної (корисної), державно доцільної поведінки, об'єктивно обумовленої потребами існування та розвитку суспільства, соціальних груп, окремої людини [6, с.45]. Н.І. Матузова та А.В. Малько зазначають про те, що обов'язок варто розуміти як вид і міру державно-доцільної, розумної, корисної, об'єктивно зумовленої поведінки, що покликана вносити порядок та «умиротворення» в життя [7, с. 18].

Отже, обов'язок – це не менш важлива та широка за змістом категорія ніж право, у значенні суб'єктивної юридичної можливості. Як і права, обов'язки характеризують юридичний статус певної особи; визначаються та закріплюються у положеннях нормативно-правових актів; їх існування та необхідність реалізації гарантується державою тощо. Крім того, не має, на наш погляд, принципової різниці щодо того, як визначати обов'язок – вимогу, міру чи безпосередньо поведінку. В будь-якому разі дана категорія формує правовий стандарт існування суб'єкта у правовій системі та суспільстві. Даний стандарт призначений для виховання суб'єкта, закладення в його свідомість ідеї про те, що використання суб'єктивного права не може порушувати права інших осіб, а також наявності відповідальності за нехтування цим правилом.

Враховуючи викладене, обов'язки біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту – це визначені та закріплені в положеннях нормативно-правових актів, гарантовані державою у формі юридичної відповідальності вимоги, щодо діяльності біженців та осіб, які потребують тимчасового або додаткового захисту, із реалізації наданих їм прав.

Однак, якщо права біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту чітко окреслені на рівні міжнародного та національного законодавства, то чіткого переліку обов'язків практично не має. Наприклад, якщо брати до уваги положення Конвенції ООН про статус біженців від 28.07.1951 то про обов'язки цієї категорії суб'єктів йдеться мова лише у статті 2, відповідно до якої у кожного біженця є зобов'язання перед країною, в якій він знаходиться, згідно з якими, зокрема, він повинен дотримуватися законів та розпоряджень цієї країни, а також заходів, які застосовуються для підтримання громадського порядку [8]. Тобто, відповідно до змісту наведеного міжнародного документу, одним з основних обов'язків біженця та особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, є обов'язок-вимога, щодо неухильного дотримання та слідування нормам законів країни, в якій біженцем надано притулок, зокрема, законодавству України. Цей же обов'язок одночасно містить в собі ще одну вимогу пов'язану із необхідністю підтримки та не перешкоджання забезпеченню (в міру своїх юридичних можливостей) правового порядку в державі.

Норми Конституції нашої держави є не більш широкими ніж статті Конвенції в питаннях визначення обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. В цілому, конституційні положення включають в себе лише 4 статті присвячених правовим обов'язкам, з яких лише 2 відносяться до вказаної категорії суб'єктів. Так, відповідно до статей 66 та 68 Конституції

України кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки; кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності [9].

Наведені конституційні та міжнародні положення з питань регулювання правового статусу іноземців дають підстави виділити основні, загальнодержавні обов'язки біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту, а саме: обов'язок нести визначену законодавством відповідальність за вчинення протиправних дій, які порушують законодавство України; обов'язок поважати, а також не здійснювати посягання на права, свободи, честь, гідність та законні інтереси інших людей, а також громадян України; обов'язок поважати культурно-соціальні та природні особливості життя населення України.

Варто зауважити, що наведені обов'язки прямо не закріплено у нормах Конституції та іншого законодавства України. Однак, на наш погляд, саме так варто розглядати загальнонаціональні обов'язки біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту, адже саме в них виражається місце даної категорії осіб у національній системі права та правовідносинах.

Як і у випадку із правами, існує ціла низка спеціальних правових обов'язків, які характеризують здебільшого процедурні аспекти взаємовідносин біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту, із українською державою. При цьому, обов'язки біженців, осіб що потребують додаткового захисту та осіб, які потребують захисту тимчасового також, як і права цих суб'єктів, відрізняються внаслідок специфіки їх правового статусу.

Наприклад, безпосередньо на біженців та осіб, потребуючих додаткового захисту покладається два види правових обов'язків. Перші пов'язано із процесом оформлення документів для вирішення питання щодо визнання суб'єкта біженцем чи особою, яка потребує додаткового захисту. Відповідно до частини 2 статті 13 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 № 3671-VI за визначених обставин вказана група суб'єктів зобов'язані: подати центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, відомості, необхідні для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; відбути до визначеного місця тимчасового проживання у разі одержання направлення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують

додаткового або тимчасового захисту; проходити медичне обстеження на вимогу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту тощо [10].

Наведені обов'язки показують вимоги, які держава висуває до біженців та осіб, потребуючих додаткового захисту, щодо їх поведінки при реалізації адміністративної процедури юридично-документарного оформлення законного статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту. Відмінністю наведених обов'язків є те, що вони покладаються на зазначених суб'єктів в той момент, коли особа звертається до уповноважених державних органів про надання їй статусу біженця чи додаткового захисту та щодо неї приймається рішення про початок адміністративної процедури з юридичного оформлення запитуваного статусу.

Інший масив обов'язків виникає в той момент, коли уповноважений державний орган приймає рішення про надання відповідній особі статусу біженця або додаткового захисту. Відповідно до статті 16 Закону подібна особа зобов'язана: повідомляти протягом десяти робочих днів центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, про зміну прізвища, складу сім'ї, сімейного стану, місця проживання, набуття громадянства України або іншої держави, надання притулку або дозволу на постійне проживання в іншій державі; знятися з обліку і стати на облік центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, за новим місцем проживання у разі зміни місця проживання і переезду до адміністративно-територіальної одиниці України, на яку поширюється повноваження іншого центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту тощо [10].

Отже, обов'язки передбачені у статтях 13, 15 Закону України Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 № 3671-VI мають особливий характер передусім через особливості свого виникнення. Так, якщо правові обов'язки викладені у міжнародних актах, Конституції та законодавчих актах, що стосуються всіх без виключення іноземців, існують апіорі та є в будь-якому випадку частиною правового статусу досліджуваної категорії суб'єктів, то обов'язки спеціальні, визначені в статті 13 та 15 цільового Закону виникають у зв'язку із конкретними юридичними фактами.

Схожі характеристики мають обов'язки, що ставляться перед особами, які потребують тимчасового захисту. Юридичним фактом за даних

обставин виступає момент надання відповідному суб'єкту тимчасового захисту, тобто, фактичного включення в його правовий статус додаткових юридичних можливостей [10].

Як бачимо, обов'язки осіб, яким надано тимчасовий захист мають дещо усічений характер, що пов'язано із особливим, відмінним характером правового статусу даних суб'єктів. Крім цього, необхідно також відмітити той момент, що спеціальні обов'язки в окремій частині дублюють загальні або ж загальнодержавні вимоги до біженців та осіб, потребуючих тимчасового та додаткового захисту.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши основні групи обов'язків біженців та осіб, які потребують тимчасового або додаткового захисту, можемо навести сформовану систематизовану позицію щодо даного питання. Так, на сьогоднішній день, в міжнародних та національних правових актах містяться норми, зміст яких дає можливість виділити ключові вимоги, щодо діяльності біженців та осіб, які потребують тимчасового та додаткового захисту, із реалізації наданих їм прав. Нами було виділено три ключові групи обов'язків, а саме:

1) загально юридичні (закріплені у нормах міжнародних документів) – обов'язок неухильного дотримання та слідування нормам законодавства країни, в якій біженець або особа, що потребує додаткового або тимчасового захисту перебуває; обов'язок підтримки та не перешкоджання забезпеченню правопорядку у державі-перебування;

2) загальнодержавні обов'язки (містяться в нормах Конституції та законодавства, яке регламентує правовий статус іноземців) – обов'язок нести визначену законодавством відповідальність за вчинення правопорушень; поважати та не посягати на права, свободи, честь, гідність та законні інтереси інших людей та громадян України; поважати культурно-соціальні та природні аспекти життєдіяльності населення нашої країни;

3) спеціальні – обов'язки, які передбачено статтями Розділу III та IV Закону України Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 № 3671-VI – обов'язки, які покладаються на біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту за наявності встановлених нормативною базою юридичних фактів.

Література

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підручник] / пер. з рос. Х. : Консум, 2001. 656 с.
2. Дуравкін П.М. Забезпечення виконання податкового обов'язку: дисертація. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2010. 205 с.
3. Уркевич В.Ю. Про класифікацію аграрних правовідносин. *Часопис Київського університету права*. 2004. № 4. С.81-84.
4. Легуша С.М. Правові відносини як форма і результат правової діяльності. *Часопис Київського університету права*. 2006. № 1. С.25-29.

5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: [підручник]. Харків: Консум, 2001. 656 с.

6. Клименко О.М. Особливості правового становища держави як суб'єкта приватного (цивільного) права: дисертація. Київ: Українська академія зовнішньої торгівлі. 2006. 222 с.

7. Білоскурська О.В. Конституційний обов'язок додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей: дисертація. Київ: Національна академія наук України. Інститут держави і права імені В.М. Корецького. 2008. 201 с.

8. Конвенція про статус біженців: конвенція, міжнародний документ від 28.07.1951. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text.

9. Конституція України: закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. ст. 15.

10. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: закон від 08.07.2011 № 3671-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 16. ст. 146.

Анотація

Босий В. П. Зміст основних обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. – Стаття.

У статті проаналізовано загально-етимологічний та юридичний зміст категорії обов'язок. Сформульовано визначення обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Проаналізовано існуючі групи обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту закріплені у положеннях міжнародних документів та нормативно-правових актів законодавства України. Наведено три класифікаційні групи обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Ключові слова: обов'язок, правовий обов'язок, обов'язки біженців, обов'язки біженців та осіб, що потребують додаткового захисту, обов'язки осіб, які потребують тимчасового захисту.

Аннотация

Босый В. П. Содержание основных обязанностей беженцев и лиц, нуждающихся в дополнительной или временной защите. – Статья.

В статье проанализировано этимологическое и юридическое содержание категории обязанность. Сформулировано определение обязанностей беженцев и лиц, нуждающихся в дополнительной или временной защите. Проанализированы существующие группы обязанностей беженцев и лиц, нуждающихся в дополнительной или временной защите закреплёны в положениях международных документов и нормативно-правовых актов законодательства Украины. Приведены три классификационные группы обязанностей беженцев и лиц, нуждающихся в дополнительной или временной защите.

Ключевые слова: долг, правовая обязанность, обязанности беженцев, обязанности беженцев и лиц, нуждающихся в дополнительной защите, обязанности лиц, нуждающихся временной защиты.

Summary

Bosyi V. P. Contents of the main responsibilities of refugees and persons in need of additional or temporary protection. – Article.

The article analyzes the general etymological and legal content of the category of duty. The responsibilities of refugees and persons in need of additional or temporary protection are formulated. The existing groups of responsibilities of refugees and persons in need of additional or temporary protection enshrined in the provisions of international documents and regulations of the legislation of Ukraine are analyzed. There are three classification groups of responsibilities for refugees and persons in need of additional or temporary protection.

Key words: duty, legal obligation, responsibilities of refugees, responsibilities of refugees and persons in need of additional protection, responsibilities of persons in need of temporary protection.